

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ атындагы ЖАЛАЛ-АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 343.549:343.9 (575.2) (043.3)

Ырысбекова Бактыгүл Дүйшоевна

**Адам уурдоого байланыштуу кылмыш иштери боюнча тергөө
аракеттерин жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрү**

12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика;
ыкчам-издөө ишмердиги

юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2024

Иш Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун мамлекеттик-укуктук изилдөөлөр жана экспертизалар бөлүмүндө аткарылган **аткарылган**

Илимий жетекчи:

Джоробекова Арзыгуль Мамаюновна

юридика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мамлекет жана укук институтунун жетектөөчү илимий кызматкери

Расмий оппоненттер:

Базарбаев Алмаз Сатыбалдиевич

юридика илимдеринин доктору, доцент, Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Кылмыш-жаза укугу жана криминология кафедрасынын профессору

Жамшитов Алмаз Жанышбекович

юридика илимдеринин кандидаты, Кыргыз Республикасынын Ички иштер министирлигинин Ички иликтөө кызматынын ыкчам өкүлү, милициянын полковниги

Жетектөөчү мекеме:

Казакстан Республикасынын Башкы прокуратурасына караштуу Укук коргоо органдарынын Академиясынын Жогорку окуу жайынан кийинки билим берүү институтунун атайын юридикалык дисциплиналар кафедрасы (010078, Казакстан Республикасы, Косшы шаары, Республика көч.94)

Диссертациялык иш 2024-жылдын «29» мартында саат 10.00 дө Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети, жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министирлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-081-13b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленина көч., 47) жана Кыргыз Республикасынын ИИМинин милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Академиясынын (Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин https://vak.kg/diss_sovety/d-12-23-668/ сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын «29» февралында жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Дээрлик бардык коомдун өнүгүүсүнүн азыркы этабы бир катар пайда болгон көйгөйлүү кырдаалдар менен мүнөздөлөт, алардын чечилиши көбүнчө кылмыштуулук сыяктуу терс социалдык көрүнүш менен байланышкан.

Уюштуруучулуктун, коррупциянын, куралдануунун, ааламдашуучулуктун өзгөчөлүктөрүнө ээ болуп жаткан зомбулук жана пайда көздөөчүү кылмыштуулуктун интенсивдүү өсүшү бул коомдук көрүнүшкө каршы туруу боюнча кечиктирилгис милдеттерди чечүүнү камсыз кылуу үчүн эффективдүү жана адекваттуу чараларды табууга концептуалдык мамилени талап кылары талашсыз. Ошону менен бирге, заманбап кылмыштуулуктун интеллектуалдык мүнөзгө ээ болуп жаткандыгы маанилүү фактор болуп саналат, мында алардын кылмыштуу иш-аракеттерин ишке ашыруу максатында мыйзамдардагы кемчиликтер, илим менен техниканын жетишкендиктери колдонулат. Бул, албетте, тергөө аракеттерин жүргүзүүгө башка ыкмаларды билдирет, алардын протоколдору жалпысынан кылмыштарды жана өзгөчө адам уурдоону тергөөдө далилдердин эң маанилүү булагы болуп саналат.

Демек, тергөө аракеттеринин институту кылмышкерлердин жана алардын кылмыш иштеринин бетин ачуунун процессуалдык каражаттарынын бири болуп, кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын ченемдеринде жөнгө салынат, мында бүгүнкү күндө көрүнүктүү процессуалдык жана криминалисттердин жетишкендиктери чагылдырылган жана чет өлкөлөрдүн тажрыйбасынын коп прогрессивдуу жетишкендиктери топтолгон.

Бирок, ошол эле учурда, бул институт бир топ убакыттан бери юридикалык коомчулук тарабынан кеңири талкууланып келгенине карабастан, ар кандай категориядагы кылмыштарды, өзгөчө уюшкан кылмыштуу топторду иликтөөдө тергөө амалдарын жүргүзүү маселелери бүгүнкү күнгө чейин актуалдуу бойдон калууда. Тескерисинче, азыркы этапта бир катар өлкөлөрдө жүргүзүлүп жаткан кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын реформаларына ылайык, алар жаңы үнгө ээ болуп жатканын, бул маселени комплекстүү чечүүнүн зарылдыгын шарттап жатканын белгилей кетүү керек. Атайын (жашыруун) тергөө аракеттерин уюштурууга байланыштуу бир катар жаңы тергөө аракеттеринин пайда болушу мунун айкын мисалы болуп саналат, мында «реформаторлук мамилелердин» натыйжасында ар кандай түрдөгү «модернизация» аракеттери жасалууда, тактап айтканда, кылмыш-жаза процесси менен ыкчам-издөө иш-чараларынын интеграциясы.

Биздин оюбузча, кылмыштын конкреттүү түрүнүн призмасы аркылуу каралууга тийиш болгон салттуу тергөө аракеттерин жасоо маселелери төмөнкү позициялардан талаш-тартыштуу бойдон калууда: биринчиден, укук колдонуу практикасы көп учурда белгилүү бир категориядагы иштердин, мисалы,

уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо боюнча тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтүүнү талап кылат. Мында аларда коомдук коркунучтуу жосун жасоонун натыйжасында издердин пайда болуу механизминде жараша адам уурдоого кошо катышкандардын кылмыштуу аракетинин материалдык издерин билүүнүн өзгөчөлүктөрү маанилүү роль ойнойт. Экинчиден, адам уурдоонун криминалистикалык мүнөздөмөлөрүнүн өзгөчөлүктөрү ага комплекстүү мамиле жасоонун негизинде тергөө аракеттеринин ырааттуулугунун түзүмүн түзүүгө мүмкүндүк берет, анын аркасында кылмыштын жүйөөлөрүн жана максаттарын, уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрү болгон адам уурдоочулардын инсандыгын, кырдаалды, уурдоону жасоо жана жашыруу ыкмаларын аныктоого болот. Үчүнчүдөн, маанилүү фактор болуп, тергөө аракеттери институту адам уурдоо фактыларын иликтөөдө эл аралык юридикалык жардам көрсөтүү менен байланышкан факты болуп саналат, бул өзгөчөлүк, албетте, деталдуу илимий талдоого алынууга тийиш.

Ушуга байланыштуу азыркы кылмыш процесси бизди тергөө аракеттерине тиешелүү бир катар илимий жоболорду жаңыча көз карашта кароого мажбурлайт. Дал ушул оор криминогендик кырдаалды эске алуу менен жана азыркы кылмыш-жаза процессуалдык саясаттын приоритеттеринин өзгөрүшүнө байланыштуу кылмыштардын бетин ачууда, анын ичинде адамдардын катышуусу менен адам уурдоодо маанилүү болгон тергөө аракеттери институтун кароо зарыл.

Мындан тышкары, башка окумуштуулардын эмгектери болгонуна карабастан, изилдөөдө белгиленген бир катар полемикалык жагдайлар каралып жаткан мекеменин эң татаал маселелери боюнча бирдиктүү теориялык түшүнүктү иштеп чыгууну талап кылгандыгын белгилей кетүү керек.

Бул кылмыштын курамына юрист окумуштуулар тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөнүн жүрүшүндө жасалган бир катар көңүл бурарлык корутундулар, ошондой эле жүргүзүлгөн талдоолор бул изилдөөдө талдоого алынган авторлордун болгон эмгектери көйгөйлөрдү толуктап бүтө электигин көрсөтүп турат. Акыркы жылдары Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарына киргизилген өзгөртүүлөр таасирин тийгизбей коё албайт, алардын айрымдары алардын теориялык түшүнүгүн талап кылат.

Жогоруда айтылгандар айтылган изилдөө темасын тереңирээк изилдөө жана талдоо зарылдыгын көрсөтүп турат. Ошол эле учурда диссертациянын автору уюшкан кылмыштуу топтун катышуусу менен адам уурдоо фактысын иликтөөдө тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн бардык көйгөйлөрүн комплекстүү камтыгандай көрүнбөйт, бирок, анын көз карашы боюнча, бүгүнкү күндө эң актуалдуу болуп саналган жана Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын талаптарына ылайык изилдөөнүн

презентациясынын көлөмү мүмкүндүк берген деңгээлдеги маселелердин чөйрөсү менен чектелет. .

Диссертациянын темасынын илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүп жаткан негизги илимий программалар жана негизги изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иш Кыргызстанда кылмыштуу топтордун катышуусу менен жасалган адам уурдоо фактыларын иликтөө жаатында жүргүзүлүп жаткан изилдөө багыттары менен тыгыз байланышкан автордун демилгелүү эмгеги болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн **максаты** – тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн теориялык, укуктук жана прикладдык заманбап көйгөйлөрүн комплекстүү изилдөө жана анын негизинде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо учурундагы зордук-зомбулук кылмыштарын тергөөгө таасир этүүчү тиешелүү сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн максаты бир катар **милдеттерди** этап-этабы менен чечүү аркылуу ишке ашат, алардын ичинен эң маанилүүсү:

1. Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза кодексинин контекстинде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоого баа берүүнүн кылмыш-жаза укуктук көйгөйлөрүнө укуктук талдоо жүргүзүү;

2. зомбулук менен адам уурдоо боюнча криминологиялык жана криминалистикалык анализ жүргүзүү;

3. кылмышкердин инсандык өзгөчөлүктөрүн криминологиялык жана криминалистикалык анализдин позициясынан изилдөө;

4. тергөө аракеттерин жүргүзүүдө, анын ичинде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактыларын тергөөдө кылмыш-жаза процессуалдык укуктун ченемдерин колдонуу көйгөйлөрүн изилдөө;

5. ушул категориядагы учурларда атайын билимдерди колдонуу маселелерин изилдөө;

6. уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактыларын иликтөөдө тергөө аракеттерин жүргүзүүдө кыйла мүнөздүү каталарды аныктоонун өзгөчөлүктөрүн белгилөө;

7. каралып жаткан иштердин категориясын эске алуу менен тергөө аракеттерин жүргүзүүгө байланышкан кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын ченемдеринин жоболорун өзгөртүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы каралып жаткан маселелердин тереңдиги, анын илимий-теориялык проблемаларды, бул институттун өнүгүүсүнүн негизги тенденцияларын изилдөөгө багытталгандыгы, кылмыштуу кошундардын катышуусу менен адам уурдоону тергөөдө укук коргоо органдарынын укук колдонуу ишинде колдонулушу мүмкүн болгон тергөө аракеттерин жүргүзүү боюнча

практикалык сунуштарды иштеп чыгууга багытталгандыгы менен аныкталат. Ошондой эле, диссертациялык изилдөөнүн темасы, 28-сентябрь 2021-жылы Кыргыз Республикасында кабыл алынган жаңы кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарын эске алуу менен биз көтөргөн көйгөйлөрдү талдоого комплекстүү мамиле кылуу менен аныкталат, жана:

1. Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза кодексинин жоболорунун теориялык-укуктук негиздерин жана колдо болгон монографиялык адабияттарды талдоонун негизинде каралып жаткан темада адам уурдоо квалификациясынын көйгөйлүү аспектиери чагылдырылып, автордун аларга болгон көз карашы көрсөтүлгөн.

2. Заманбап реалдуулукка жана комплекстүү мамилеге таянуу менен автордук классификациянын варианттарын негиздейт жана сунуштайт: а) адам уурдоонун курмандыктары, б) жасалган кылмыштардын зомбулук мүнөзүнө негизделген адам уурдоочулардын инсандыгы;

3. заманбап криминологиялык жана криминалистикалык позициялардын негизинде бүгүнкү күндө байкалган тенденцияларды эске алуу менен адамды күч колдонуп уурдоонун деталдуу мүнөздөмөсү ачылат жана берилет;

4. видеоконференцбайланышты колдонуу менен айрым тергөө аракеттерин жүргүзүү боюнча сунуштарды киргизген;

5. далил булагынын чөйрөсүнө адистин көрсөтмөсүн жана корутундусун киргизүүнүн максатка ылайыктуулугу жөнүндө автордун позициясы көрсөтүлөт;

6. кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактыларынын бетин ачуу менен байланышкан көйгөйлөрдүн келип чыгышына таасир эткен негизги себептерди чагылдырат;

7. адам уурдоо фактысын иликтөөдө тергөө кароону жүргүзүүнүн начар укуктук жөнгө салынышынын негизги себептери көрсөтүлөт жана туюндурулат;

8. изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжалардын негизинде жабырлануучуларды суракка алуунун предмети аныкталды жана ал боюнча автордун позициялары көрсөтүлдү;

9. адам уурдоо иштери боюнча күбөнү суракка алуунун программасы боюнча автордун позициясы туюндуруланат. Сунушталган программа уюшкан кылмыштуу топтордун адамды уурдоого катышуусун эске алуу менен топтоштурулган;

10. диссертант кылмыштуу топтордун уюштуруучусун, кошо катышычууларын суракка алуунун өзгөчөлүктөрүн көрсөтөт жана алардын катышуусу менен адама уурдоо фактыларын иликтөөдө алынган көрсөтмөлөрдүн натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча заманбап сунуштарды белгилейт;

11. автор уюшкан кылмыштуу топтун катышуусу менен адам уурдоону жасоодо белгиленүүчү жагдайлардын деталдуу чөйрөсүн сунуш кылынган;

12. видеобайланыш аркылуу суракка алынышы мүмкүн болгон процесстин катышуучусу катары чет өлкөдө жүргөн жана жашаган адисти же экспертти (иштеги учурдагы кырдаалга жараша) киргизүү туура деп негизделген. Мында, Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине ылайык, тараптардын өтүнүчү боюнча экспертиза жүргүзүү үчүн чет мамлекеттерден эксперттер чакырылышы мүмкүн экендигине негизденүү керек. Мындан тышкары, экономикалык абалына жана башка факторлорго байланыштуу бир катар экспертизадан өткөрүлүүчү объектилер экспертизадан өтпөгөндүгү, же алардын өндүрүшүнүн сапаты көп нерсени талап кылбаганын эске алуу керек;

13. «таануу үчүн көрсөтүү» сыяктуу тергөө аракетинин автордук терминологиялык түшүнүгү берилет;

14. каралып жаткан иштердин категориясы боюнча «таануу үчүн көрсөтүү» жана «соттук экспертиза» өндүрүшүн өркүндөтүү боюнча сунуштар иштелип чыккан;

15. Кылмыш-жаза мыйзамдарын жана айрым тергөө аракеттерин жүргүзүүнү жөнгө салуучу кылмыш-жаза процессуалдык ченемдерди өркүндөтүү боюнча сунуштар киргизилди, атап айтканда: «кароо», «таануу үчүн көрсөтүү», «соттук экспертизаны дайындоо».

Алынган **натыйжалардын практикалык мааниси** Кыргыз Республикасынын кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарында анын айрым талаш-тартыштуу маселелерин заманбап позициялардан карап, тергөө аракеттеринин институтун изилдөөнүн негизинде аны өркүндөтүү боюнча мыйзамдык сунуштар иштелип чыккандыгында турат.

Диссертациялык изилдөө каралып жаткан маселелердин тереңдиги, анын илимий-теориялык көйгөйлөрдү изилдөөгө багытталгандыгы, бул институттун өнүгүүсүнүн негизги тенденциялары менен аныкталат. Мындан тышкары, изилдөөнүн жүрүшүндө кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактыларын иликтөөдө укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүндө колдонулушу мүмкүн болгон тергөө аракеттерин даярдоо боюнча практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Жазык укугу жана криминология илиминин өнүгүшүнө, каралып жаткан кылмыштын түрүнө каршы аракеттенүүнүн бир катар теориялык жана практикалык маселелерин чечүүдө автордун белгилүү салымы бул чөйрөдөгү кылмыштарды иликтөөнүн методологиясын иштеп чыгуунун натыйжалуулугун жогорулатат.

Мындан тышкары, диссертациянын материалдары «Кылмыш-жаза процесси», «Кылмыш-жаза укугу» (өзгөчө бөлүк), «Криминалистика», «Криминология» курстарын жана жалпысынан адам уурдоонун уюшкан

формаларына жана тергөө аракеттерине арналган темалар боюнча атайын курстарды окутууда колдонулушу мүмкүн

Изилдөөнүн натыйжалары бул багыттагы кийинки изилдөө иштерине жана Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза кодексинин жана Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин жоболорун өркүндөтүү үчүн да пайдаланылышы мүмкүн. Ошондой эле жалпысынан сотко чейинки өндүрүш стадиясында тергөө аракеттерин жүргүзүү бөлүгүндө аны колдонуу практикасын өркүндөтүү, ошондой эле кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактыларын иликтөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн багытталган.

Коргоо үчүн чыгарылган диссертациянын негизги жоболору:

1. Биринчиден, кылмыштын курмандыгы менен кылмышкерлердин ортосундагы мамиле, биринчи кезекте, кылмышка кошо катышкандардын уурдоо ыкмасын, ордун, убактысын, кылмыш жасоо куралдарын жана каражаттарын тандоосунан көрүнөт деп негизделет. Ошол эле учурда, буга а) кылмыш курмандыгынын жеке өзгөчөлүктөрү (мисалы, материалдык абалы, жашоосу ж.б.), б) адам уурдоо менен байланышкан кылмыш иштеринде кошо катышкандардын кесиптик жана кылмыштуу тажрыйбасы да таасир этет. **Экинчиден,** криминалистиканын көз карашынан алганда, адам уурдоонун кошо катышкандары менен жабырлануучунун ортосундагы хронологиялык байланышты түзүү зарыл. Бул биринчи кезекте адам уурдагандыктын жана жабырлануучунун белгилүү бир жерде болуу убактысынын дал келиши. **Үчүнчүдөн,** жабырлануучу криминастикалык изилдөөнүн түздөн-түз объектиси болуп саналат, аны изилдөө төмөнкүлөргө мүмкүндүк берет: а) кылмыштын курмандыгы болгон конкреттүү адам үчүн жүйөө болгон жагдайларды аныктоо; б) тергелип жаткан кылмыштуу жосун белгилүү бир мыйзам ченемдүүлүктүн же туш келди, кырдаалдык жагдайлардын жыйындысынын натыйжасы болгонбу деген суроого жооп берүү; в) адам уурдоонун курмандыгы ошондой эле криминастика материалдык объект катары кызыгып, аны уурдоо менен байланышкан ар кандай издер топтолушу мүмкүн (мисалы, кылмышка кошо катышкандар менен түздөн-түз байланыштын издери, алардын кийиминин бөлүктөрү, биологиялык заттар, октун издери, жыт, микробөлүкчөлөр ж.б.). **Төртүнчүдөн,** кылмыштык укук бузууга карата, адам уурдоо курамынын кылмыш-жаза укуктук түзүмү кылмыштын криминастикалык мүнөздөмөсүнүн каралып жаткан элементи бул укук бузуунун бардык учурлары үчүн тиешелүү эмес экендигин, ал түздөн-түз же кыйыр түрдө болгон учурларга гана тиешелүү экендигин алдын ала белгилей тургандыгын айтып кетүү керек. Же кылмышкерлер кандайдыр бир шантаж жолу менен белгилүү бир ыйгарым укуктарга ээ болгон адамга өздөрүнө пайдалуу чечим чыгаруу үчүн таасир этүүгө аракет кылышат.

2. Топтук адам уурдоолордун ачыкка чыгышы менен байланышкан көйгөйлөрдүн пайда болушуна таасир эткен негизги себептер болуп төмөнкүлөр саналат: *а)* Адамды уурдоо ырайымсыздык, талап коюуда өзгөчө тайманбастык менен мүнөздөлөт. Бул жабырлануучулардын өздөрү, же туугандары, алардын жакын адамдары көбүнчө объективдүү жана субъективдүү жагдайлардан улам (кылмышка кошо катышкандар тарабынан өч алуудан коркуу) уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрү жасаан кылмыштын фактысынын так ачылышына же бул жосундун бетин ачууга жана тергөөгө каршы чыгышына алып келет. Бул учурда жабырлануучу тарап кээде кылмышкерлерден келип чыккан бардык талаптарды аткаруу менен бул кырдаалды өз алдынча чечүүгө үмүттөнөт; *б)* ушул категориядагы кылмыштарды жасоодо уюшкан кылмыштуу түзүмдүн мүчөлөрү болгон жеринде материалдык издерди минималдаштыруу боюнча ар кандай чараларды көрүшөт, бул албетте тергөөнү татаалдантат; *в)* уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрү тарабынан адам уурдоону жасаганда, мурда айтылгандай, кылмышты даярдоо жана жашыруу стадиясынын болушу мүнөздүү, ал эми жашыруу стадиясы даярдоо стадиясында да байкалат. Бул этаптарда купуялуулук чараларына өзгөчө көңүл бурулат, бул түзүлүштү бүтүндөй сактап калууга жана анын айрым мүчөлөрүн кылмыштуу жазалоодон качууга мүмкүндүк берген ар кандай айла-амалдарды колдонулат.

3. Уюшкан кылмыштуу түзүмүнүн ишмердүүлүгүнүн спецификалык өзгөчөлүктөрү болуп төмөнкүлөр саналат: 1) иштелип чыккан коргоо тутумунун, жабуу тобунун болушу; 2) өздөрүнүн кылмыштуу аракеттеринин изин калтырбоо каалоосу; 3) кылмыштуу кол салууларды жаап-жашыруунун эффективдүү каражаттарынын болушу; 4) колдонуудагы жашыруун каналдар аркылуу маалыматтарды чогултуу жана кайра иштетүү максатында башка адамдар менен өз ара мамилени уюштуруу; 5) криминалдык чөйрөгө потенциалдуу коркунуч болуп саналган чыр-чатактуу кырдаалдарды талдоо үчүн зарыл болгон тутумду түзүү; 6) кылмыштуу топтордун мүчөлөрүнүн ыкчам жана уюшкан аракеттери адам уурдоону жетишээрлик кыска мөөнөттө ишке ашырууга мүмкүндүк түзөт, бул иш боюнча күбө боло ала турган потенциалдуу адамдардын чөйрөсүн чектейт; 7) кылмыштуу түзүлүштөргө мүнөздүү конкреттүү түзүмдүк элементтердин жана алардын иштөө принциптеринин болушу, алардын кылмыштуу аракеттеринин натыйжасында калган издердин (материалдык жана идеалдуу) калыптанышын кыскартууга көмөктөшөт; 8) кээде аларга мамлекеттик кызматкерлердин же укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин катышуусунун өзү эле кылмыштын бул категориясы боюнча сотко чейинки өндүрүштү татаалдаштырат, бул издерди жана жабырлануучуну уурдоону жасаган кылмышка кошо катышкандардын өздөрүн аныктоого тоскоолдук кылат.

4. Автор КР КЖКнин 165 беренесинин диспозициясын өзгөртүү зарылдыгын айтат, тактап айтканда шилтеме эмес сыпаттама болуш керек. Ал

төмөнкүлөрдөн келип чыгат: *биринчиден*, ал негизги болуп калышы мүмкүн, бул уурдоо аяктаган учурду аныктоого байланыштуу келип чыккан маселелерди чечүүнү кыйла жөнөкөйлөтөт; *экинчиден*, бул кылмыштын курамын башка тиешелүү укук бузуулардан (барымтага алуу, мыйзамсыз эркинен ажыратуу ж.б.) айырмалоо үчүн колдонмо болуп калат, бул эркиндикке кол салган кылмышкерлердин аракеттерине баа берүүдө укук коргоо органдары да, сот органдары да жетекчиликке алышы керек; *үчүнчүдөн*, көп кездешүүчү квалификациялык белгилерди камтууну эске алуу менен адам уурдоо фактысын иликтөөнүн жеке методологиясын иштеп чыгуу үчүн негиз болот, бул ошондой эле кылмыштуу аракеттерди жасоонун жаңы ыкмаларын жана жагдайларын изилдөө үчүн баштапкы чекит болот.

5. Изилдөөдө келтирилген аргументтердин негизинде КР КЖКнин 165-беренесине өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүнү сунуш кылынат, атап айтканда:

5.1. ушул берененин 2-бөлүгүнүн 3, 6, 6¹, 9¹-пункттары төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын:

3) күнөөлүү үчүн билип туруп кош бойлуу аялга карата;

6) төлөм алуу же пайда көздө максатында же болбосо башка жеке кызыкчылык максатында;

6¹) жалдоо менен; (*анткени «пайда көздөө» белгиси «жалдануу» белгиси менен дайыма эле камтыла бербейт*)

9¹) *өмүргө же ден-соолукка коркунучтуу күч колодонуу менен же аны колодом деп коркутуу менен*;

..... –жазаланат

5.2. ушул берененин 4-бөлүгүнүн 4-пункту төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын:

4. Ушул берененин 1 жана 2-бөлүктөрүндө каралган жосундар:

4¹) уурдалганды адамды эксплуатациялоо максатында;

4²) уурдалган адам 30 суткадан ашык кармалса, -

..... – жазаланат

Бул жабырлануучунун туткунда узак болушу (кээде бир нече айга, атүгүл жылдарга чейин жетиши) жабырлануучунун абалына катуу таасирин тийгизгендиктен, квалификациялык жагдай катары каралууга тийиш экендиги менен түшүндүрүлөт.

5.3. КР КЖКнин “Ушул Кодексте колдонулган терминдердин мааниси” деген бөлүгүндө илимпоздордун ортосундагы талаш-тартыштарды токтотууга мүмкүндүк берүүчү “өмүргө жана ден-соолукка коркунучтуу зомбулук” түшүнүгүн баяндоо керек, атап айтканда: *«Өмүргө жана ден-соолукка коркунучтуу зомбулук деп күнөөлүүнүн адамдын ден соолугуна жеңил, анча оор эмес, оор же өзгөчө оор залал келтирүүгө алып келген атайылап жасаган*

аракеттери, ошондой эле кылмыш жасаган адамдын өмүрүнө же ден соолугуна реалдуу коркунуч жараткан аракеттери таанылат».

6. КР КЖПКнин 172-беренесинин талдоосу, анын мазмуну анын учурдагы редакциясында, *биринчиден*, аны ишке ашырууда сакталууга жана эске алынууга тийиш болгон негизги тактикалык талаптарды толук чагылдырбайт. *Экинчиден*, бул макалада кароого тийиш болгон бардык объектилер көрсөтүлгөн эмес. *Үчүнчүдөн*, сотко чейинки өндүрүш стадиясында мүмкүн болуучу тергөө кароосунун этаптары так көрсөтүлгөн эмес. *Төртүнчүдөн*, кошумча текшерүү иштерине байланышкан маселелер жөнгө салынган эмес. Ал эми бул, өзгөчө, бул категориядагы иштер боюнча тергөө учурунда текшерилүүгө тийиш болгон жерлердин жана башка объекттердин түрлөрүнүн санына негизделген. *Бешинчиден*, мындай маанилүү тергөө аракетин жасоодо тергөө органдарынын негизги иши чагылдырылбайт. *Алтынчыдан*, калыс күбөлөр институту азыркы этапта өзүнүн баалуулугун жоготкондугун эске алуу менен, аларды жалпысынан тергөө аракеттерин жүргүзүүдө жана тергөө ишин жүргүзүүдө фиксациялоонун техникалык каражаттарын милдеттүү түрдө колдонуу сыяктуу альтернатива менен алмаштыруу зарыл.

7. Таануу үчүн көрсөтүү институтуна карата төмөнкү мыйзамдык чаралар каралсын:

7.1. "таануу үчүн көрсөтүү" сыяктуу тергөө аракетинин жаңы терминологиялык түшүнүгүн киргизүү зарыл. Жабырлануучунун, күбөнүн, шектүүнүн, айыпкердин, мурда бул адам өзүнүн психикалык образында объектти кабыл алган адамдын топтук (жалпы) таандыктыгын аныктоо же идентификациялоо үчүн, ошондой эле угуу, жыт жана тактилдик кабыл алуунун натыйжасында пайда болгон башка идеалдуу издер боюнча тергөөчү ***таануу үчүн көрсөтүү*** жүргүзөт.

7.2. КР КЖКнин 209-беренесинин 3-бөлүгүндө кайталап таанууга мүмкүн болгон учурлар чагылдырылып, ал төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: *"Адамды же предметти ошол эле таанылган же ошол эле белгилер боюнча кайталап таануу жүргүзүлбөйт, төмөнкү учурлардан тышкары: 1) эгерде таанылуучу адамдын жоктугунан же ооруп жаткан абалынан же предметтин жоктугунан таануу фотосүрөтү боюнча жүргүзүлсө, андан кийин таанылуучу объектти түздөн-түз көрсөтүү мүмкүнчүлүгү пайда болсо; 2) эгерде мурда таануу таануучу психиканын, көрүүнүн, угуунун, оорунун алаксытуучу таасиринин убактылуу бузулуу абалында болгон учурда жүргүзүлгөндүгү аныкталса, ушуга байланыштуу эмне болуп жатканын туура кабылдай албаса; 3) мурда таануу зарыл даярдыксыз жүргүзүлгөндө, анын натыйжасында таанылуучу адамдын же объекттин алгачкы байкоосуна караганда кабылдоо шарттары начарлаганда. Мындай учурларда объектти таануу үчүн көрсөтүүнүн максатка ылайыктуулугу жөнүндө маселе тергөөчү тарабынан чечилет.*

Калган жагдайларда аны таануу үчүн кайра көрсөтүүдө анын протоколу далилдердин булагы боло албайт, анткени бул сунуштоочу иш-аракет деп эсептелет, ошондуктан далилдөөчү күчкө ээ эмес".

7.3. КР КЖПКнин 209 беренесинин 4 бөлүгүнүн 4 жана 5-пункттары төмөнкү редакциясы менен толукталсын: *«4) тактикалык себептерден улам адам аны таануу үчүн көрсөтүү жөнүндө убактылуу билбеши керек; 5) таанылуучу адам таануу үчүн көрсөтүүнү бузууга аракет кылат деп айтууга негиз бар».*

7.4. КР КЖПКнин "Таануу үчүн көрсөтүүнүн тартиби" деген 210-беренесинин 9-бөлүгүнө өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү керек, атап айтканда: *«Таанылуучу адам менен сүрөт таануучуга үчтөн кем эмес жана жетиден көп эмес болууга тийиш болгон башка сүрөттөр менен бирге көрсөтүлөт, анда бир жыныстагы, курактык мүнөздөмөлөрү, кийими боюнча кескин айырмаланбаган, ошондой эле сүрөттү кабыл алууга таасир этиши мүмкүн болгон башка өзгөчөлүктөрү бар адамдар салыштырылат».*

7.5. КР КЖПКнин 210-беренеси 9¹ пункту менен толукталсын *"Таанылуучу адамдын сүрөтү түшүрүлгөн видеожазуунун материалдары таанылуучуга аларда үчтөн кем эмес адамдын сүрөтү тартылган шартта гана көрсөтүлүшү мүмкүн, алар жынысы, курагы бир болушу керек жана таанылуучу адам менен сырткы келбетинде жана кийиминде кескин айырмалуу өзгөчөлүктөргө ээ болбошу керек".*

8. Тергөө органдары тарабынан адам уурдоону иликтөөдө экспертизаларды даярдоо жана дайындоо этабында кемчиликтерге жол берилет жана бул баарынан мурда: *биринчиден*, үлгүлөрдү алуу тартибинин процессуалдык бузулушу жактоочуга экспертизанын корутундусун талашууга негиз берет. Негизги аргументтер катары алар төмөнкүлөрдү билдиришет: *а)* кылмыш ишине тиркөөнүн процессуалдык формасын бузуу (мисалы, кылмыш ишин козгогонго чейин аларды кабыл алуу), *б)* кылмыш ишинин жагдайына жараша категориялык оң же терс корутундуларды көрсөтүү үчүн эксперименталдык жана акысыз үлгүлөрдүн жетишсиздиги; *в)* экспертиза объекттеринде тиешелүү түшүндүрмө жазуулардын жоктугу, *г)* салыштырма изилдөө үчүн үлгүлөрдү алуу протоколун түзүүдө маанилүү белгилерди белгилөөдө так эместиктер, *д)* үлгүлөрдүн сапаты боюнча изилдөө объектиси менен салыштырылбагандыгы. *Экинчиден*, эксперт салыштырмалуу изилдөө жүргүзүү үчүн коюлган талаптарды аткарбоо. Алар төмөнкүлөрдү камтыйт: *а)* теңдешсиз материалдардын үлгүлөрүн алууда пайдалануу (кагаз, боектордун айырмасы ж. б.), *б)* изилдөөнү сапаттуу жүргүзүү үчүн зарыл болгон эксперименттик үлгүлөрдүн санынын жетишсиздиги. *Үчүнчүдөн*, экспертке туура эмес туюндурулган суроолор берилген суроолорду өз алдынча оңдоого алып келет же алардын компетенциясынын чегинен чыккан суроолор берилет. Жогоруда айтылгандардын баары экспертке коюлушу керек болгон маселелер боюнча кеңеш алуу үчүн адисти милдеттүү түрдө тартууну талап кылат. *Төртүнчүдөн*,

тергөө органдарынын ишинин кемчилиги эксперттин корутундусунун мазмунуна формалдуу мамиледе болуп саналат, бул тергөөчү көбүнчө корутундунун мазмунуна киргизилген адис колдонгон терминдерге же туюндурмаларды тереңдеп изилдебей, тыянактарына гана көңүл бурат. Демек, бул маселени чечүү үчүн КР КЖПКнин 194 беренесинин жаңы редакциясы талап кылынат. КР КЖПКнин "Экспертти суракка алуу" деген 194-беренеси "Экспертти жана *адисти* суракка алуу" деп кайра атоо жана бул категориядагы адамдар суракка алынышы мүмкүн болгон жагдайлардын тизмесин кеңейтүү сунушталат. *Бешинчиден*, бир катар эксперттердин корутундуларынын мазмунун талдоо көрсөткөндөй, алар бул расмий документти аткарууда, анын ичинде кайра экспертиза жүргүзүүдө да процессуалдык талаптарды дайыма эле сактай бербейт. Эгерде кайталап жүргүзүлгөн экспертизанын корутундулары эксперттердин мурунку корутундуларын ырастабаса, анда эксперттердин корутундуларындагы дал келбестиктин себептерин түшүндүрүү менен корутундуда изилдөөнүн натыйжалары көрсөтүлүүгө тийиш. Бул талап эксперт тарабынан сакталбайт, ал дайындалган кайра экспертиза боюнча өзүнүн корутундусун берет, бул баштапкы изилдөөдөн айырмаланып, башкача корутунду чыгарылган учурда ал боюнча чечим кабыл алууда тергөөчүнү жаңылыштырат. Түзүлгөн корутундулардын санына криминалист эксперттердин бүгүнкү күндө алган билим деңгээли да таасир этет. *Алтынчыдан*, маанилүү маселе - тергөө өндүрүшүндө салттуу эмес экспертизаны колдонуунун мүмкүн эместиги.

9. Сурактын жыйынтыгы, ошондой эле КР КЖКнин 165 беренесинде көрсөтүлгөн кылмыштын курамын жана КР КЖПКнин 81 беренесинде келтирилген далилденүүгө тийиш болгон жагдайлардын жалпы тизмесин изилдөөнүн негизинде төмөнкүлөр келтирилди: а) №1 тиркемеде уюшкан кылмыштуу топтор тарабынан жасалган адам уурдоо иштери боюнча далилденүүгө тийиш болгон жагдайлардын чөйрөсү келтирилген; б) № 2 тиркемеде адам уурдоо иштери боюнча күбөлөрдү суракка алуу программасы келтирилген; в) №3 тиркемеде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоонун курмандыгын суракка алуу предмети келтирилген.

10. Экспертизанын салттуу эмес түрлөрүн колдонуу зарыл (бул иш жүзүндө Кыргыз Республикасынын укук колдонуу практикасында кездешпейт), анын мааниси бүгүнкү күндүн реалдуулугуна таянуу менен өтө жогору жана төмөнкү факторлор менен түшүндүрүүгө болот: *биринчиден*, экспертизанын маалыматтары, криминалистикалык изилдөөдө салтка айланган кылмыш изин колдонуунун потенциалдуу мүмкүнчүлүгү жылдан жылга кыскарганда, алардын жарым-жартылай жок кылынышынан улам изилденип жаткан материалдык объектилердин чөйрөсүн кеңейтүүгө жана мунун негизинде кылмыштын бетин ачууда аларды пайдалануунун реалдуу мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатууга мүмкүндүк берет. *Экинчиден*, уюшкан кылмыштуу топтор,

криминалисттер, ошондой эле илимдин башка чөйрөлөрүнүн адистери тарабынан жасалган кылмыштардын оорлошуна жана көбөйүшүнө байланыштуу криминалистикалык мүнөздөгү үстөмдүк кылуучу жагдайларга байланыштуу изилдөөлөрдүн салттуу эмес түрлөрүнүн натыйжалары укук колдонуу практикасына киргизүү аракеттери көрүлүүдө. *Үчүнчүдөн*, илимий-техникалык прогресстин өнүгүүсү тынымсыз жүрүп жаткан азыркы этапта алар менен катар кылмыштуу топтор тарабынан анын жетишкендиктерин өнүктүрүүнүн өсүшү байкалууда, бул аларга адамдарды алда канча татаал уурдап кетүүгө жана аларды жашыруу ыкмаларын өркүндөтүүгө мүмкүндүк берет, бул, албетте, салттуу эмес экспертизаны колдонууну камтыйт. Бирок, тилекке каршы, бул багыттагы иштердин артта калышы кылмыш процессинин кандайдыр бир инерциясын пайда кылууда. *Төртүнчүдөн*, салттуу эмес изилдөөлөр идентификациялык мүнөздөгү, уюшкан кылмыштуу топтун конкреттүү кошо катышкандарынын бетин ачкан жана тергөө жана алгачкы тергөө органдары үчүн маанилүү болгон диагностикалык мүнөздөгү маселелерди чечүүгө, тергөөнүн багытын аныктоого анын ичинде ыкчам-издөө иш-чараларын жүргүзүүгө мүмкүндүк берет.

11. Видеоконференцбайланыш технологиясын колдонуу тергөөчүгө коюлган милдеттерди натыйжалуу чечүүгө мүмкүндүк берет. Ар кандай булактарды талдоо тергөө аракеттерин жүргүзүүдө видеоконференцияларды колдонуу боюнча жеке сунуштарды түзүүгө мүмкүндүк берет, атап айтканда: *биринчиден*, тергөө аракеттеринин мындай формаларын жасоонун тартибин деталдуу түрдө жөнгө салуучу бир катар процессуалдык жоболорду иштеп чыгуу зарыл. *Экинчиден*, видеоконференция байланышын колдонуу атайын билимди талап кылгандыктан, тергөө органдарынын маалыматтык маданиятынын деңгээлин жогорулатуу боюнча иштерди жүргүзүү зарыл. *Үчүнчүдөн*, мындай тергөө аракеттерин жүргүзүүнү уюштуруу үчүн алар жүргүзүлгөн жер боюнча тергөө органдарына тапшырма берген тергөөчү аларды жүргүзүүнүн тартиби жана шарттары боюнча Мыйзамдын ченемдерин сактоого, процесстин зарыл катышуучуларынын болушуна, ошондой эле коопсуздукту камсыз кылуу жана аларга карата жүргүзүлүп жаткан адамдарга таасир тийгизүүнү болтурбоону камсыз кылыш керек. *Төртүнчүдөн*, мындай тергөө аракеттери өзгөчө учурларда (анын жүргүзүлүшү объективдүү себептер менен жана баарынан мурда Мыйзамда көрсөтүлгөн негиздер менен аныкталганда) өткөрүү зарыл экендигин эске алуу керек. *Бешинчиден*, тергөө аракеттеринин бүткүл процесси сөзсүз түрдө видеожазууну колдонуу менен жазылышы керек, бул соттук териштирүүдө аны көрүүгө мүмкүндүк берет. *Алтынчыдан*, ишмердүүлүктүн бул чөйрөсүндө эл аралык кызматташуу мүмкүнчүлүгүн мыйзамдык деңгээлде камсыз кылуу.

12. адам уурдоонун курмандыктарын төмөнкүдөй дифференциялоо сунушталат: *1)* _виктимдик жүрүм-турумунун мүнөзүнө жараша: а) активдүү

жана пассивдүү, б) кыянаттык (агрессивдүү), в) чагымчыл, г) баштапкы, д) көп жолку, е) туруктуу (жеке), ж) туруксуз (ситуациялык); 2) зомбулук мүнөзү менен, адам уурдоонун жабырлануучулары эки топко бөлүнөт: биринчи топ: а) киши өлтүрүү, б) зордуктоо, в) ден соолукка оор залал келтирүү менен байланышкан; экинчи топ – опузалап талап кылуу менен байланышкан адам уурдоодон жабыркагандар (мисалы, булар кылмыш иштерин жаап-жашыруу үчүн ишкердик менен алектенген адамдар); 3) жабырлануучулардын ишмердүүлүгүнүн түрүнө жараша: 1) банктардын, акционердик коомдордун, компаниялардын, соода жана ортомчу фирмалардын жетекчилери (директорлор, жетекчилер, башкармалыктын мүчөлөрү, менеджерлер ж.б.), алардын арасында үч топко бөлүгөө болот: а) жабырлануучулар кылмышкерлердин бизнес атаандаштары болуп саналат; б) уурдоочу менен мамилеси ишкер өнөктөш катары калыптанган жабырлануучулар; в) уурдагандар менен эч кандай ишкердик байланышы жок жабырлануучулар; 2) мамлекеттик ишканалардын, соода бирикмелеринин жетекчилери; 3) иштеген же жеке иш сапары менен келген чет өлкөлүк ишкерлер жана соодагерлер; 4) уюшкан кылмыштуу түзүмдүн мүчөлөрү, алардын айрымдары бизнес менен мыйзам чегинде алектенген.

13. Адам уурдоочунун инсандыгын классификациялоонун автордук версиясы сунушталат: 1) бүтүндөй адам уурдоочунун өзгөчөлүктөрүнө жараша ал төмөнкүдөй негиздер боюнча дифференцияланууга тийиш: а) социалдык-демографиялык өзгөчөлүктөр, б) коомдук-саясий, в) типологиянын социологиялык аспектиси, г) социалдык функциялар, д) физикалык жана биологиялык параметрлер, е) моралдык-психологиялык мамилелер. Биз адам уурдагандардын инсандыгын классификациялоонун өзгөчөлүктөрүнө криминологиялык жана криминалистикалык мамилеге токтолууну негиздүү деп эсептейбиз: (заманбап тенденцияларды эске алуу менен кылмыштарды иликтөөнүн ыкмаларын өнүктүрүүгө таасир этет). 2) Адам уурдоочунун инсандыгынын адистигине жана кылмыштуулуктун даражасына жараша: а) кесипкөй адам уурдоочулар (алардын мындай кылмыштуу иш-аракети жашоо-тиричиликтин жана иштөөнүн негизги булагы болуп саналат), б) адам уурдоочу-кул сатуучулар (анын ичинде сойкуканаларды камсыз кылуу максатында), в) өзүн-өзү башкаруучулар, (карыздарды "төлөтүү" боюнча адистешкен); г) уурдоочулар-опузалап талап кылуучулар (адам уурдоо кылмыш ишинин чөйрөлөрүнүн бири гана болуп саналат), д) сексуалдык адам уурдоочулар, е) адам уурдоочулар-өч алуучулар; ж) фанат-адам уурдоочулар, з) жашы жете электерди (балдарды) уурдагандар (мисалы, «псевдо-энелер» же пайда көздөө максатында) и) курмандыктардын органдардын жана ткандардын трансплантациясына адистешкен адам уурдоочулар, к) жалданма адам уурдоочулар («буйрук боюнча», анын ичинде саясий ишмерлерди да уурдоо), л) улуттук мотивациядагы адам уурдоочулар; м) никеге туруу максатында адам

уурдагандар. **3)** Кылмыштуу уурдоо топторунун криминалистикалык түрлөрү боюнча: 1) иш жүргүзүү түрүндөгү кылмыштуу иш үчүн түзүлгөн иерархиялык түзүлүш: а) криминалдык бийликтин камкордугунда, б) улуттук-этникалык топтордун өкүлдөрү (мисалы, мусулман бир туугандардын өкүлдөрүнөн турган), в) коммерциялык түзүмдөрдүн өкүлдөрү (мисалы, коммерциялык иштер боюнча талаш-тартыштарга байланыштуу), г) укук коргоо органдарынын мурдагы же азыркы өкүлдөрүнүн камкордугунда. 2) уюштуруунун татаал системасы жок бир тектүү жөнөкөй кылмыштуу топтор: а) туруктуу киреше булагы жок адамдар, б) мурда соттолгондор, в) жашы жете электерден турган асоциалдык топ (көбүнчө кылмыш тажрыйбасы бар); 3) бир этникалык жана диний негиздеги топтордун түзүлүшү, анын саясатташтырылышына байланыштуу (мисалы: башка улуттун өкүлүн мамлекеттик кызматта көргүсү келбегендик), **4)** уурдоо боюнча адистешкен конкреттүү кылмыштуу топтор, анын ичинде күзөт фирмаларынын өкүлдөрү, ошондой эле укук коргоо органдарынын жана криминалдык авторитеттердин жетекчилиги астында аракеттенген адамдар. **5)** Кылмыштуу топтордун сандык жана сапаттык курамы боюнча. **6)** кылмыштуу топтун кошо катышканы кылмыштуу ниетке жетүү үчүн аткарган ролдук функциянын негизинде: 1) катышуучулар: уюштуруучу (уюштуруучулар), аткаруучулар, шыкакчы, кароолчулар, байланышчылар, 2) "жаап-жашыруу" тобу, 3) "коргоо системасынын" өкүлү болгон топ, 4) "коштоп жүрүү" тобу (зарыл учурда, анын ичинде органдарды трансплантациялоо үчүн). **7)** Жалпы типологияга ылайык, адам уурдоочунун эки түрүн айырмалоо керек: 1) криминогендик, а) кырдаалдык, б) ырааттуу криминогендик; 2) кокус кылмышкер-уурдоочу. **8)** адам уурдоочулардын жүйөөлүү курамына негизденип, алардын арасынан: 1) пайда көздөө максатында, 2) уурдалган жана анын туугандарынан өч алуу үчүн, 3) сексуалдык муктаждыкты канааттандыруу үчүн, 4) башка кылмыш жасоону жеңилдетүү максатында, 5) органдарды же ткандарды трансплантациялоо максатында, 6) жалдоо боюнча кылмышты аткаруу, 7) көрө албастыктан, 8) негизинде диний, саясий, улуттар аралык кастык жатат. **9)** адам уурдоочунун жекече психологиялык өзгөчөлүктөрүнө таянуу менен: 1) туруктуу психикалык абалы бар адамдар, 2) туруктуу психикалык патологиянын белгилери бар адамдар, 3) психикалык ооруга чалдыккандар, 4) психикалык аномалиялары бар адамдар, 5) "социалдык-психикалык жетишсиздиги" бар уюшулбаган асоциалдык уурдоочу (Канкорлордун маньяктары, сексуалдык маньяктар).

14. Рецидивист адам уурдоочу төмөнкү негизги белгилери менен мүнөздөлөт: 1) бул чөйрөдөгү кылмыштуу умтулуулардын туруктуулугу, 2) кылмыштуу ниетке жеткенде зомбулук мүнөздөгү фонунда жалданма багыттагы кылмыштуу аракеттердин ыкчамдыгы жана системалуулугу; 3) өзгөчө ырайымсыздык жана тайманбастык менен айкалышкан жасалган кылмыштуу аракеттердин ачык-айкындыгы, 4) алардын кылмыштуу аракеттеринин

коопсуздугун камсыз кылуу үчүн зарыл болгон адамдарды аныктоо менен туруктуу кылмыштуу түзүлүштөрдү түзүүгө умтулуу; 5) ички уюштуруу процесстеринин купуялуулугуна умтулуу, 6) тергөө органдарынын жана ыкчам кызматтардын ишинин мүнөзү жөнүндө маалыматтарга ээ болууга.

Талапкердин жеке салымы - диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий натыйжалары автор тарабынан жекече алынган. Коргоо үчүн сунушталган жоболорду диссертант өзү гана иштеп чыккан.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо ар кандай илимий басылмаларда жарыялоо, илимий-практикалык конференцияларга, тегерек столдорго катышуу аркылуу ишке ашырылды. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары – корутундулар, сунуштар Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясы Мамлекет жана укук институту Мамлекеттик-укуктук изилдөөлөр жана экспертиза бөлүмүнүн кеңейтилген отурумунда талкуулоо процессинде сыналды, жана ошондой эле Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин студенттерине Кылмыш-жаза укугу, Кылмыш-жаза процессуалдык укугу, Криминология, Криминалистика сабактарынын алганыда окутулуп келет.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу диссертациялык изилдөөнүн темасына туура келген 9 илимий макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү изилдөөнүн максаты жана милдеттери менен аныкталат. Иш кириш сөздөн, үч баптан, анын ичинде жети бөлүмдөн, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Киришүүдө диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу негизделген; изилдөөнүн максаты жана милдеттери аныкталган; иштин илимий жаңылыгы, ошондой эле анын теориялык жана практикалык маанилүүлүгү ачылып берилет; эмпирикалык базасы чагылдырылган жана изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жөнүндө маалымат келтирилет; коргоого коюлуучу негизги жоболор тизмектелген.

Биринчи бап *“Зомбулук менен адам уурдоо - криминологиялык жана криминалистикалык изилдөөнүн объектиси катары”* деп аталып, өзүнө үч бөлүмдү камтыйт. Биринчи бөлүм *“Кыргыз Республикасынын жаңы кылмыш-жаза мыйзамдарынын контекстинде зомбулук менен адам уурдоонун белгилерин укуктук талдоо”*, экинчи бөлүм *“Топтордун зомбулук менен адам уурдоонун криминологиялык жана криминалистикалык талдоосу”*, үчүнчү бөлүм *“Адамды уурдоонун кылмышкеринин инсандыгы - криминологиялык жана криминалистикалык изилдөөлөрдүн объектиси катары”*.

Көптөгөн окумуштуулар адам уурдоо маселесин изилдеп келишет, алардын арасында айрым эмгектерди белгилеп кетсек болот: А.Н. Дубровина, В.Н. Климов, А.С. Волков, Л.А. Копенкина, И.А. Анфиногенов, А.П. Папур, И.М. Оспичев, Д.В. Ушатов, Л.В. Кулик сыяктуу окумуштуулардын эмгектерин белгилөөгө болот.

Автор кылмыштуулуктун азайгандыгын жана ага байланыштуу коомдун кризиси ар дайым тигил же бул түрдө конкреттуу адамга таасирин тийгизет экендигин белгилейт. Ал эми бул күчөгөн зордук-зомбулук, адамдарга, инсанга карата агрессивдүү жек көрүү мамилеси менен коштолот. Ошондуктан коомдук коркунучтун даражасы жана кесепеттеринин оордугу боюнча адамды уурдоо көптөгөн башка кылмыш көрүнүштөрүнөн ашат. Адам уурдоо кылмышкерлери калктын арасында агрессивдүү жана зордук-зомбулук жүрүм-турумунун стереотиптерин таркатышат. Алар, чындыгында, адамга карата кылмыштуу зомбулукту үгүттөшөт.

Изилдөөдө кылмыштуулуктун бул категориядагы кылмыш ачууга багытталган атайын ыкмаларын жана жыйындысын иштеп чыгуу максатында, кылмыш иш каралып жаткан жана аны менен байланышкан кылмыштардын башка курамдарынан анын айырмалоочу белгилеринин юридикалык талдоосу берилген.

Автор тарабынан адамдарды уурдоонун болушуна жана өнүгүшүнө таасир этүүчү социалдык детерминанттардын тутумуна ички иштер органдарынын ишиндеги айрым кемчиликтерди да киргизүү керек экендиги белгиленип кеткен. Биринчиден, укук коргоо органдары тарабынан көйгөйдүн өзү бааланбай калганын белгилей кетүү керек. Тилекке каршы, адам уурдоо фактылары көп учурда тергөө, прокуратура жана сот органдарынын көз жаздымында калып, тийиштүү юридикалык баа берилбей келет. Мунун жана башка себептердин натыйжасында практикалык кызматкерлер каралып жаткан жосундун өлчөмү жана коомдук коркунучу жөнүндө жетиштүү маалыматка ээ эмес, кылмыштын бул түрүнүн заманбап тенденцияларын жана өзгөчөлүктөрүн жакшы билишпейт. Буга изилдөөлөр көрсөткөндөй, жер-жерлерде адам уурдоого каршы күрөшүү боюнча ички иштер органдарынын методикалык камсыздоосунун жоктугу түрткү болууда. Практикалык кызматкерлер бул кол салуунун жаңы түрлөрүнө көңүл бурушпайт, мисалы, адамдардын, анын ичинде балдардын, эгерде алар уурдалган деп божомолдоого толук негиз бар болсо, дайынсыз жоголгонун жарыялоо.

Дагы бир олуттуу кемчилик болуп уюшкан топтордун, жалгыз кылмышкерлердин жеке кызыкчылыгын көздөгөн, төмөн жана сексуалдык максатта жасалган адам уурдоо фактыларын аныктоо, болтурбоо жана бетин ачууда ички иштер органдарынын начар оперативдүү позициясы саналат. Айрым аймактык ички иштер органдарынын ортосунда, ошондой эле жеке-

күзөт жана детективдик ишти жүзөгө ашыруучу ар кандай мамлекеттик жана мамлекеттик эмес уюмдар менен өз ара аракеттенүүнүн так өз ара аракети жок.

Мунун баары бул чөйрөдө кылмыш иликтөө ыкмасын иштеп чыгуу зарылдыгын тастыктайт.

Изилдөөдө каралып жаткан кылмыштардын категориясы боюнча, анын ичинде ушул чөйрөдө жасалып жаткан кылмыштардын уюшкан мүнөзүнө жараша кылмыштын криминалистикалык мүнөздөмөсүнүн элементтерин криминалисттик талдоонун автордук варианты берилген

Изилдөөдө окуянын из сүрөтү, мейкиндиктин конкреттүү участогунун чегинде локализацияланган, ошондой эле жабырлануучунун уурдоо жагдайынын ажырагыс компоненти катары кол салуу жасалган жердин өзгөчөлүктөрү менен өз ара байланышты түзөөрү белгиленет. Адам уурдоо жөнүндө иштер боюнча мыйзам ченемдүү болуп адамдын салттуу криминалисттик издери саналат: голиоскопиялык, башкача айтканда, колдун манжаларынын, жылаңаяк буттардын издери; бут кийимдин, кийимдин, кандын механикалык издери жана адам жашоосунун башка көрүнүштөрү, алар жабырлануучу да, уюшкан кылмыштуу топтун катышуучулары да алар турган жерлерде калтырылышы мүмкүн. Күч алган, уурдалган жерлерде кээде жабырлануучуга таандык болгон ар кандай коштоочу буюмдар (портфель, көз айнек, башка аксессуарлар) калат. Мындан тышкары, аны жылдырууда жана кармоодо жабырлануучуга да, уюшкан кылмыштуу топтун шериктерине да таандык кийимдин микробөлүкчөлөрү көп сакталат

Кол салуунун жагдайларын далилдөө үчүн маалыматтык каныккан объект болуп, ошондой эле жабырлануучуга таандык болгон автоунаадан айырмаланып, уурдалгандарды ташыган автомобиль же башка транспорт каражаты эсептелет, ал эреже катары уюшкан кылмыштуу топтун мүчөлөрү тарабынан досунда аз барган жерде дистилденет.

Автордун ою боюнча, окумуштуулар тарабынан сунушталган адам уурдоону жасаган уюшкан кылмыштуу топтун криминалистикалык мүнөздөмөлөрүнүн түзүмү жетиштүү түрдө далилденген, ал төмөнкү элементтерден турат: кылмыштуу топтордун түрлөрү жана алардын мүнөздөмөлөрү жөнүндө маалымат; алардын түзүлүшүнүн жана иштешинин өзгөчөлүктөрү жөнүндө маалымат; кылмыштуу топтордун мүчөлөрүнүн инсандары, алардын инсандар аралык мамилелери, лидерлик, чыр-чатактар жөнүндө маалыматтар.

Автор тандап алган изилдөө багытынан жана каралып жаткан аспектинин өзгөчөлүктөрүнөн улам, биздин оюбузча, анын төмөнкү түзүлүшүнөн чыгуу максатка ылайыктуу: адам уурдоо менен алектенген уюшкан кылмыштуу топтун социалдык-демографиялык жана психологиялык мүнөздөмөлөрү; уюшкан кылмыштуу топтордун кылмыштуу умтулууларына негизделген анын түзүлүшүнүн жана иштешинин өзгөчөлүктөрү; адам уурдоону жасаган уюшкан

кылмыштуу топтун түрүнүн криминалогиялык жана криминалистикалык мүнөздөмөлөрү; уурдоо боюнча адистешкен уюшкан кылмыштуу топтордун психологиялык жана функционалдык кылмыштуу түзүлүшүнүн өзгөчөлүктөрү; уюшкан кылмыштуу топту ишке ашыруучу уюштуруучунун түрүнүн өзгөчөлүктөрү, анын мүчөлөрүнүн ортосундагы инсандар аралык мамилелердин өзгөчөлүктөрү.

Экинчи бап “Изилдөөнүн методологиясы” деп бир бөлүмдөн турат *“Изилдөө методдору: изилдөө объектисин жана предметин аныктоо”*. Изилдөө методун аныктоо үчүн изилдөөнүн предметин жана объектисин аныктоо зарыл. Диссертациялык изилдөөнүн **объектиси** адам уурдоо менен байланышкан уюшкан кылмыштуу кошундардын кылмыш иши, ошондой эле тергөө аракеттерин жүргүзүүдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишинин өзгөчөлүктөрү болуп саналат.

Изилдөөнүн **предмети** укуктук жоболор, уюшкан кылмыштуу топтордун адам уурдоо менен байланышкан кылмыштарды жасоо мыйзам ченемдүүлүктөрү, уюшкан кылмыштуу кошундардын жана анын шериктеринин криминалдык жосуну жөнүндө криминалисттик маалыматтардын пайда болушу, ошондой эле тергөө аракеттерин жүргүзүүдө далилдерди чогултуу мыйзам ченемдүүлүктөрү болуп саналат.

Юридикалык илимде изилдөөлөрдү жүргүзүүдө изилдөөнүн жалпы илимий жана жеке илимий методдору колдонулат, ал адам уурдоо менен байланышкан кылмыш иштери боюнча тергөө аракеттерин жүргүзүүгө да тиешелүү.

Белгилүү болгондой, жалпы илимий методдор бардык коомдук илимдерде колдонулат жана диалектикалык, тарыхый, формалдуу-логикалык (атап айтканда, синтез, анализ, аналогия, дедукция, индукция), социологиялык, системалык-түзүмдүк изилдөө методдорун камтыйт. Изилдөөнүн жеке илимий методдору жалпы илимий методдордон айырмаланып, юридикалык илимде процесстерди жана кубулуштарды изилдөөдө колдонулат жана өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: салыштырмалуу укуктук, социологиялык жана системалык изилдөө методдору.

Изилдөөнүн жүрүшүндө биз юридикалык окумуштуулардын ар кандай көз караштарын талдоо жагынан салыштырма укуктук изилдөө методун колдондук. Ошентип, биз уурдоонун курмандыктарына байланыштуу илимде бар болгон ыкмаларды изилдеп, талдап чыктык, алар виктимизациянын жогорку даражасына ээ. Изилдөөнүн жүрүшүндө социологиялык метод дагы төмөнкүдөй аспектилерге карата колдонулган: адам уурдоонун себептерин аныктоо (өз кызыкчылыгы, өч алуу, карызды төлөөгө умтулуу ж.б.), курмандыктардын социалдык-демографиялык өзгөчөлүктөрүн мүнөздөө.

Үчүнчү бап “Уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адамды уурдоону тергөө учурунда тергөө аракеттерин жүргүзүү: теория жана практика маселелери” деп аталып, өзүнө үч бөлүмдү камтыйт. Биринчи

бөлүм “Уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактысын иликтөө учурунда тергөө кароосу”, экинчи бөлүм “Уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактыларын иликтөөдө тергөө аракеттеринин тутумундагы сурак”, үчүнчү бөлүм “Уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо фактылары боюнча таануу үчүн көрсөтү жана экспертиза дайындоо үчүн көрсөтүүнүн өзгөчөлүктөрү”.

Автордун ою буюнзча, мыйзам чыгаруучу тарабынан саналып өткөн жагдайлар биз карап жаткан жагдайга дал келбейт, анткени бул учурда адам уурдоонун курмандыгына же анын жакындарына карата ал кем эмес коркунуч туудурат. Ошондуктан каралып жаткан тергөө аракетин ачык жүргүзүү мажбурлап кармоодо жаткан жабырлануучунун, ошондой эле анын туугандарынын же жакындарынын коопсуздугуна объективдүү коркунуч келтириши мүмкүн болгон жагдайларда карап чыгуу бөтөн адамдардын, анын ичинде коомчулуктун көңүлүн бурбастан жүргүзүлүшү керек деп эсептейбиз. Мындан тышкары, карап чыгуунун жашыруундуулугун камсыз кылуу үчүн аны өткөрүү үчүн эң оптималдуу убакытты тандоо жана аны бекитүү үчүн туура техникалык каражаттарды тандоо зарыл.

Ошол эле учурда, дене жаракатынын мүнөзүн жана локализациясын так көрсөтүү боюнча медициналык кызматкерге гана ишенип, ал иш боюнча далилдердин базасын начарлатат, анткени адам уурдоо боюнча жабырлануучуну же кармалган шериктерди соттук-медициналык күбөлөндүүрдөн өткөргөн. Демек, ал Кыргызстандын кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарына ылайык, далилдердин тутумуна карата кийин гана башка документ катары таанылышы мүмкүн.

Башка адамдарды күбөлөндүүрүнү жүргүзүүгө толугу менен милдеттендирүүнүн зарылчылыгы жок, ал тургай, каралып жаткан адам тергөөчүгө карата карама-каршы жыныстын өкүлү болгон учурларда да. Ошентип, кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда тергөөчүнүн катышуусуз өтүүчү күбөлөндүүрүнүн этаптары так жөнгө салынбаган жана мындай кырдаалдарда ал даярдоо стадиясын толугу менен аткарууга милдеттүү. Башкача айтканда, бардык катышуучу адамдарга алардын укуктарын жана милдеттерин, ошондой эле өз милдеттерин талаптагыдай аткарбагандыгынын кесепеттерин эске салып, жүргүзүлүп жаткан тергөө аракетинин маңызын түшүндүрүү. Бул фактыны күбөлөндүүрүнүн катышуучуларынын колтамгалары менен протоколго бекитип, ошондой эле видео жазуу каражаттарынын жардамы менен тартып алып, тергөөчү дарыгерге денени кароонун жумушчу стадиясын гана жүргүзүүгө ыйгарым укуктарды берет, ал эми ошондо да, бир гана интимдик зоналары менен байланышкан. Эгерде карала турган дененин кээ бир бөлүктөрү ачык болсо, башкалары интимдик болсо, анда дененин ачык деп аталган бөлүктөрүн изилдөө стадиясында

тергөөчүнүн катышуусу максатка ылайыктуу. Бул тергөөчүгө жеке жана жалпысынан кылмыш аракетинин жагдайларын тереңирээк жана кылдат баамдоосуна мүмкүндүк берет, ошондой эле абийирсиз текшерилген адамдардын медициналык адис менен кылмыштуу бүтүмгө баруу аракеттерин азайтат.

Азыркы учурда жабырлануучулардын, күбөлөрдүн жана кылмыш процессинин башка катышуучуларынын коопсуздугун жогорулатуу проблемасына юридикалык коомчулук тарабынан чоң көңүл бурулуп жатканы бекеринен эмес, анткени бул эң актуалдуу, атайын илимий изилдөөлөрдүн бири болуп саналат. Ошол эле учурда чет өлкөлүк мыйзамдарда кеңири белгилүү болгон чаралардын бардыгын биздин укук системабызга ыңгайлаштыруу мүмкүн эмес, ошол замат өлкөнүн кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарына өткөрүлүп берилиши мүмкүн. Бул бүгүнкү күндө укуктук мамилелердин бул чөйрөсү дагы эле кайра карап чыгуу абалында экенин көрсөтүп турат, бирок бул тергөө органдары кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарга каршы келбеген жана коопсуздукту камсыз кылууга жардам бере турган компромисстик жана тактикалык жактан туура чечимдерди иштеп чыга албайт дегенди билдирбейт. Жабырлануучу менен анын убактылуу турган коопсуз жерин, анын сырткы көрүнүшүнүн жекече коштоочу белгилерин өзгөртүү, жабырлануучунун зарыл болгон тергөө аракеттерине кайрылуусун аныктоо жөнүндө макулдашса болот. Тергөөчү алып коюунун негизинде жабырлануучунун жашаган жерин тастыктоочу документтерди топтун шериктери тиешелүү маалыматтарга жетүү мүмкүнчүлүгү бар деп эсептөөгө негиз болгон учурда тиешелүү мекемелерден убактылуу алып коюуга укуктуу.

Автор жүргүзгөн талдоо көрсөткөндөй, күбө катары тергөөнүн абалына, ошондой эле тергелип жаткан иш боюнча алардын позициясына жараша төмөнкү адамдарды суракка алуу зарыл: а) булар жетиштүү ишенимдүү жана толук маалыматка ээ жана чынчыл көрсөтмө берген адамдар; б) булар адамды уурдоо менен байланышкан маалыматтарга ээ болгон, бирок так эмес жана толук эмес көрсөтмөлөрдү берген, окуяны алардын кабыл алуусунун объективдүү жана субъективдүү шарттарынан улам аларга көз каранды болбогон жагдайлар; в) бул иш боюнча жетиштүү ишенимдүү жана толук маалыматы бар, бирок белгисиз себептер боюнча жарым-жартылай же толугу менен билип туруп жалган көрсөтмө берген адамдар; г) булар талап кылынган маалыматтарга чындыгында ээ болгон жана тергөөчүлөр тарабынан жаңылыш түрдө күбө катары суралган адамдар. Биринчи топко кирген күбөлөрдү суракка алууда тергөөчүнүн негизги милдети болуп тергелип жаткан иш боюнча далилдөө предметин белгилөөнү камсыз кыла турган бардык маалыматтарды алуу болуп саналат. Экинчи топко кирген адамдардан сурамжылоо жүргүзүүдө тергөөчүнүн милдети күбөнүн маалыматты толугу менен жана чындыкка ылайык кабыл алышына тоскоол болгон объективдүү жана субъективдүү

факторлорду аныктоо болуп саналат. Ал эми үчүнчү топтогу адамдарды суракка алуу эң татаал, анткени ал биринчи кезекте жалган күбөлөрдү айыптоого, алардын билип туруп жалган маалымат берүүгө болгон ыктарын жеңүүгө жана бул кылмыш иши боюнча алардан так маалымат алууга багытталган ар кандай тактикаларды колдонуу зарылчылыгы менен байланышкан.

Изилдөөдө далилденүүгө тийиш болгон жагдайлардын чөйрөсүн аныктаган сурак программасынын автордук варианты берилген.

Автор тарабынан, суралып жаткан адам жөнүндө зарыл маалыматтарды алып жана алар жөнүндө психофизиологиялык билимдерди, анын ичинде алардын бузулушунун себептерин колдонуу жолу менен көрсөтүлгөн категориядагы адамдар менен психологиялык байланыш түзүү менен тергөөчү төмөнкүдөй жагдайлардын чөйрөсүн белгилөөгө тийиш: 1) суралып жаткан адам жабырлануучуну уурдаганга чейин билгенби, эгер билсе, канча убакыт мурун, ошондой эле алар бири-бири менен кандай мамиледе болгон; 2) адам уурдоонун жүйөсү жана максаты эмне болгон; 3) уурдоонун демилгечиси ким болгон жана аны ишке ашыруунун тандалган ыкмасы; 4) эмне үчүн бул конкреттүү адам уурдоонун объектиси катары тандалган жана жабырлануучунун тандоосуна кандай жагдайлар таасир эткен; 5) жабырлануучуну уурдоо жагдайлары (кайда, качан жана кантип), б.а. так кармалган жери, алар окуя болгон жерде кайсы убакта жана канча убакытта болушкан, адам уурдоого шериктери кандай жол менен жетишкен; 6) уурдалган адам кандай транспорттун же башка каражаттардын жардамы менен жеткирилгени, жабырлануучуну ким так ташыган, окуя болгон жерден качуунун жолдору; 7) уурдоонун курмандыгын белгилүү бир жерде кармоо үчүн кандай чаралар көрүлгөн, зордук-зомбулук мүнөздөгү аракеттерге жол берилгенби жана кандай: байлоо, чынжырлоо, беткап колдонуу, уруп-сабоо, денеге залал келтирүү, мас абалына келтирүү же баңги же күчтүү таасир этүүчү заттарды киргизүү ж.б.; 8) жалпысынан жабырлануучуну кармоонун башка шарттары кандай болгон; 9) Кылмышта ар бир кошо катышкандын ролу кандай: а) адам уурдоону даярдоого түздөн-түз катышкан, б) адам уурдоого түздөн-түз катышкан, в) уурдалган адамга байкоо жүргүзүүнү камсыз кылган; г) кимдир бирөө адам уурдоо менен байланышкан аракеттерди жасаганбы; д) кылмышты жашырууга катышкандар, е) окуяга кошо катышкандар болгонбу; 10) бул кылмыштуу топ түзүлгөндө, анын курамына дагы кимдер кирген, анын ишин, анын ичинде бул адам уурдоону башкарган жана каржылаган; 11) кылмышка кошо катышкандар ортосунда өз ара аракеттенүү кандай шарттарда ишке ашырылган жана алардын ортосундагы жеке мамилелер кандай болгон; 12) адам уурдоого кошо катышкандар кандай байланыш каражаттарын колдонушкан; 13) кандай конкреттүү талаптар коюлган жана алар так кимге жеке же анын жакындарына кайрылган; 14) анын туугандарына же жакын адамдарга карата кандай ыкма жана кандай

байланыш каражаттарынын жардамы менен талаптар коюлган, алар коркутуулар менен коштолгонбу, жана так кандай менен; 15) бул коркутуулар ишке аштыбы, аткарылдыбы, эгер аткарылса, канчалык деңгээлде жана адам уурдоонун кошо катышкандын кимиси тарабынан; 16) адам уурдоо максатына жеткенби, ал кандай жол менен айтылган, мисалы: жабырлануучу үчүн анын туугандарынан, жакын адамдарынан төлөм төлөнүп алынганбы, кандай формада жана кандай суммага алынган же материалдык мүнөздөгү башка шарттар аткарылган; 17) төлөм кандайча жана кимдер тарабынан алынган (кылмыштуу жол менен эмне так алынган, уюшкан кылмыштуу топтун ар бир шериги алган үлүшүнүн өлчөмү кандай) жана башка өз ара байланышкан маселелер боюнча конкреттүү тергөө кырдаалына байланыштуу болушу мүмкүн; 18) пландаштырылган кылмыш кантип аяктаган; 19) адам уурдоого кошо катышкандардын кимиси анын көрсөтмөсүн тастыктай алат; 20) ал кандай кошумча маалымат бере алат

Тыянактар:

1. Далил булагынын чөйрөсүнө адистин корутундусун киргизүүнүн максатка ылайыктуулугу төмөнкү позициялар менен шартталган: *биринчиден*, КР КЖПКде каралууга тийиш болгон далилдердин бул түрү текшерүү аракеттеринин чектерин олуттуу кеңейтүүнү жана аларды экспертиза өткөрбөстөн далилдөөдө колдонууну билдирет. *Экинчиден*, адис тарабынан объекттерди алдын ала изилдөөнүн жүрүшүндө анын натыйжалары ишти тергеп жаткан адамга анын андан аркы жүрүшүн аныктоо үчүн маалымат алууга жана салттуу тергөө аракеттеринин тактикасын аныктоого мүмкүндүк берет. *Үчүнчүдөн*, бул үчүн «эксперттин корутундусу» менен «адистин корутундусу» деген айырмачылыкка байланыштуу маселени чечүү керек. Албетте, адис тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөнүн мүнөзүнө байланыштуу айырмалоочу өзгөчөлүктөр болушу керек. Биринчиден, бул изилдөөгө берилген объекттерде (алардын негизги касиеттерин жана сырткы көрүнүшүн өзгөртүү үчүн) жок кылуу же олуттуу кайтарылгыс өзгөрүүлөргө алып келүү үчүн колдонулушу мүмкүн болгон ыкмаларды жана методдордун колдонууга ченемдердин жана чектөөлөрдүн болушун билдирет. *Төртүнчүдөн*, мындай ыкма менен коргоо тараптын ыйгарым укуктары жана мүмкүнчүлүктөрү кеңейет, ал татаал изилдөөлөрдү талап кылбаган, аны кызыктырган маселелер боюнча адистин корутундусу түрүндө жооп ала алат, ошондой эле иш боюнча далилдердин булагы болуп саналат.

2. Кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда каралган далилдөө предметинин өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, кылмыштуу топтордун катышуусу менен жасалган адам уурдоонун соттук-медициналык мүнөздөмөлөрүнүн мазмунун ага мүнөздүү болгон төмөнкүдөй элементтерди бөлүп көрсөтүү негиздүү деп эсептейбиз: 1) кылмыштуу кол салуу объектисине тиешелүү маалыматтар; 2) адам уурдоонун кылмыш элементтеринин классификациялык белгилеринин призмасы аркылуу кылмыш жасоонун

ыкмаларын сыпаттоо; 3) адам уурдоону жасоонун түрткү берүүчү жүйөөсү; 4) кылмышка кошо катышкандар адам уурдоону жасаган жана жашырган кырдаал; 5) адам уурдоону жасаган кылмыштуу топтордун криминалистикалык жана криминологиялык мүнөздөмөлөрү; 6) кылмыштуу жосундардын натыйжасында из пайда болуу механизминин түрлөрү; 7) адам уурдоодо колдонулуучу куралдардын жана каражаттардын өзгөчөлүктөрү; 8) кылмыштуу кол салуу объектиси болуп саналган адам уурдоодон жабырлануучунун инсандыгынын криминологиялык жана криминалистикалык мүнөздөмөлөрү; 9) адам уурдоону жасоонун себептүү комплекси.

3. Адам уурдоо кырдаалынын белгилеринин тутуму кылмыш жасалганга чейин жана ошол учурда бири-бири менен өз ара аракеттенүүчү кубулуштардын жана процесстердин объектилери болуп саналат, алар төмөнкүлөрдү мүнөздөйт: 1) орду, убакыт, материалдык, табигый-климаттык, өндүрүштүк-тиричилик жана башка айлана чөйрөнүн шарттары; 2) башка укукка каршы окуялардын жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрү, алардын ортосундагы психологиялык байланыштар; 3) адам уурдоо мүмкүнчүлүгүн, шарттарын жана башка жагдайларын аныктоочу объективдүү чындыктын башка факторлору. Жогорудагы түшүнүктүн мазмунунан улам, изилденип жаткан категория кыйла татаал түзүмгө ээ экендиги келип чыгат, ал адам уурдоонун өзгөчөлүгүнө жана бул жагынан кылмышка кошо катышкандардын жүрүм-турумун аныктаган анын айрым элементтеринин маанисине жараша болот. Кылмыштын жасалышын белгилөө кылмыштын криминалистикалык мүнөздөмөлөрүнүн милдеттүү жана маанилүү түзүмдүк элементи болуп саналат, анткени анын жагдайы, орду жана убактысы сыяктуу элементтери бардык учурларда эч бир өзгөчөлүгү жок юридикалык жактан актуалдуу болуп саналат.

4. Атайын тергөө аракеттери институту өнүгө баштаганына карабастан, анын аякташы тууралуу айтууга эртелик кылат, муну бир катар өлкөлөрдүн кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарына киргизүү сунушталып жаткан өзгөртүүлөр далилдеп турат. Албетте, далилдөө булактарынын жаңы жолдорун издөө бүгүнкү күндө калыптанып жаткан криминогендик кырдаалга байланыштуу. Ал эми атайын (жашыруун) тергөө аракеттеринин жаңы институтун өркүндөтүү кылмыштарды иликтөөнүн сапатын жана натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгө түзөт жана биз карап жаткан кылмыш да четте калбайт, тактап айтканда, уюшкан кылмыштуу түзүмдүн катышуусу менен адамды уурдоо. Ошондой эле азыркы дүйнөдө телекоммуникациялык системалардын тез өнүгүүсү байкалып жатканын эске алуу керек, алар адам уурдоону даярдоо жана жасоо процессинде криминалдык элементтер тарабынан барган сайын көбүрөөк кайрылышат, бул адекваттуу чараларды көрүүгө алып келет.

5. Уюшкан кылмыштуу топтун катышуусу менен адам уурдоо менен байланышкан иштер боюнча тергөө жүргүзүүдө кылмыш-жаза процессинин маанилүү этабы бул топтун кол салуу фактысын аныктоо болуп саналарын эске алуу милдеттүү. Бул мындай топтогу өз ара мамилелерди, биримдик жана уюшкандык деңгээлин аныктоого өбөлгө түзөт, ошондой эле кылмыш иши боюнча тергөө жүргүзүү процессинде мүмкүн болгон кыйынчылыктарды болжолдоого мүмкүндүк берет. Мындан тышкары, аны өткөрүүнүн эн натыйжалуу линиясын пландаштырууга, тергөөнү четтетүү жана ага каршы аракеттенүү боюнча чараларды көрүүгө, уюшкан кылмыштуу топто болгон чыр-чатактарды жана карама-каршылыктарды пайдаланууга, бул топтун курамына жакында эле кирген адамдарды аныктоого мүмкүндүк берет.

6. Уюшкан кылмыштуу түзүм тарабынан жасалган адамды уурдоонун криминалисттик мүнөздөмөсү жабырлануучунун инсандыгы жөнүндө маалыматсыз, кылмыштын объектиси менен түздөн-түз байланышкан, ал жөнүндө маалыматтар жабырлануучунун өзүнүн (ички) белгилерине, ошондой эле анын айлана-чөйрөсүнө, байланыштарына, адамдар менен болгон мамилелерине тиешелүү болушу мүмкүн. Бул жагдайда, криминалистика көз карашынан алганда төмөнкүлөр маанилүү болуп саналат: а) кылмыштуу топтордун кошо катышкандары менен жабырлануучунун хронологиялык өз ара байланышын түзүү, атап айтканда, бир жагынан бул адам уурдагандар менен жабырлануучунун белгилүү бир жерде болгон убактысынын дал келишине, экинчи жагынан конкреттүү иш-аракеттерди жасоого тиешелүү. б) бул учурда, уурдоонун курмандыгы криминалисттик изилдөөнүн түздөн-түз объектиси болуп саналат, изилдөө ал иликтенип жаткан кылмыш иши белгилүү бир мыйзам ченемдүүлүктүн натыйжасы же кокустук, кырдаалдык жагдайлардын жыйындысы болгонун аныктоого мүмкүндүк берет; в) жабырлануучунун инсандыгы ошондой эле криминалистиканы материалдык объект катары кызыктырат, аны уурдоо менен байланышкан ар кандай издер топтолушу мүмкүн (мисалы, кылмышка кошо катышкандар менен түздөн-түз байланыштын издери, алардын кийиминин бөлүктөрү, биологиялык заттар, октун издери, жыт, микробөлүкчөлөр ж.б.).

7. Талдоолордун негизинде, көптөгөн изилдөөлөргө карабастан, адам уурдоо менен барымтага алуунун ортосундагы айырмачылык маселеси толук чечиле элек деген тыянак чыгарууга болот. Алардын айырмалоочу өзгөчөлүктөрүнүн контурларын гана белгилөөгө болот – бул *кол салуу объектиси боюнча* (негизги, кошумча); *кылмыш жасоонун максаты боюнча* (барымтага алууда эркиндигинен ажыратуу күнөөлүүнүн максатына жетүүнүн каражаты болуп саналат); *жасоо ыкмасы боюнча* (басып алуу адам уурдалып кеткен учурда ачык да, жашыруун да ишке ашырылышы мүмкүн); *жосундардын мүнөзү боюнча*; *жабырлануучунун конкреттүү инсандыгына кызыгуу даражасы боюнча* (эреже катары, кылмышкерлер барымтага алууда

аны менен жеке мамилеси жок); *кылмыш жасоонун жүйөсү боюнча* (негизинен адамды уурдоодо кылмышкер жеке кызыкчылыгы үчүн түрткү берет, ал эми барымтага алууда жүйөлөр, эреже катары, саясий себептер менен кошо кеңири диапазондо болушу мүмкүн); *мажбурлоо объекттеринин тизмеси боюнча* (адамды уурдоодо талаптар көбүнчө жабырлануучунун өзүнө, ал эми барымтага алууда үчүнчү жакка даректелет). Ошону менен бирге, бүгүнкү күндө каралып жаткан курамдар Кыргызстандын кылмыш-жаза мыйзамдары боюнча так айырмалоого мүмкүн эмес, бул андан аркы илимий изилдөөлөрдү жүргүзүү зарылдыгын көрсөтүп турат.

Практикалык сунуштамалар.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Ырысбекова, Б.Д. Основные этапы криминальной деятельности организованных формирований при похищении людей в современных условиях [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Право и государство: теория и практика. 2021. № 4 (196). С. 228-230. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46449119>
2. Ырысбекова, Б.Д. Основные факторы, детерминирующие совершение преступлений, связанных с похищением людей [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Право и государство: теория и практика. 2021. № 5 (197). С. 194-196. https://elibrary.ru/download/elibrary_46490363_87228066.pdf
3. Ырысбекова, Б.Д. Адам уурдоо менен байланышкан кылмыштардын жасалуусунун криминолог-криминалистикалык факторлору [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Известия ВУЗов Кыргызстана. 2021. № 1. С. 170-174. https://elibrary.ru/download/elibrary_46623968_51408517.pdf
4. Ырысбекова, Б.Д. Адамдарды уурдоо менен алек болгон уюшулган кылмыштык түзүмдөрдүн иштөөсүнүн өзгөчөлүктөрү [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. № 4. С. 288-291. https://elibrary.ru/download/elibrary_47128728_81085336.pdf
5. Ырысбекова, Б.Д. Жабырлануучулардын көрсөтмөлөрүнө таасирин тийгизген психологиялык факторлор [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. № 4. С. 292-296. https://elibrary.ru/download/elibrary_47128729_11433389.pdf
6. Ырысбекова, Б.Д. Адамдарды уурдоодо уюшкан кылмыштуу топтордун кылмыш ишинин этаптары жөнүндө маселе тууралуу [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Известия ВУЗов Кыргызстана. 2021. № 2. С. 164-167. https://elibrary.ru/download/elibrary_47128728_81085336.pdf
7. Ырысбекова, Б.Д. Зомбулук жолу менен адам уурдоону жасаган адамдардын комплекстик мүнөздөмөсү [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Известия ВУЗов Кыргызстана. 2021. № 2. С. 168-171. https://elibrary.ru/download/elibrary_47228375_34181954.pdf

8. Ырысбекова, Б.Д. Заманбап шарттарда уурдоочу кылмышкерлердин классификациясы жөнүндө суроо тууралуу [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. № 7. С. 193-198. https://elibrary.ru/download/elibrary_47474933_29302651.pdf

9. Ырысбекова, Б.Д. Уурдоонун жабырлануучусунун жеке өзгөчөлүктөрү [Текст] / Ырысбекова Б.Д. // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. № 7. С. 199-202. https://elibrary.ru/download/elibrary_47474934_84889352.pdf

Ырысбекова Бактыгүл Дүйшоевнаны «Адам уурдоого байланыштуу кылмыш иштери боюнча тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн өзгөчөлүктөрү» деген темада 12.00.09 – жазык процесси, криминалистика; ыкчам-издөө иши адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Ачкыч сөздөр: адам уурдоо, уюшкан кылмыштуу топтор, тергөө, кылмыш, шериктештер, тергөө иштери, атайын тергөө иштери, кылмыш-жаза мыйзамдары, жазык-процесстик мыйзамдар, адам уурдоо, жабырлануучу

Диссертациялык изилдөөнүн *объектиси* адам уурдоо менен байланышкан уюшкан кылмыштуу кошундардын кылмыш иши, ошондой эле тергөө аракеттерин жүргүзүүдө сотко чейинки өндүрүш органдарынын ишинин өзгөчөлүктөрү болуп саналат.

Изилдөөнүн *предмети* укуктук жоболор, уюшкан кылмыштуу топтордун адам уурдоо менен байланышкан кылмыштарды жасоо мыйзам ченемдүүлүктөрү, уюшкан кылмыштуу кошундардын жана анын шериктеринин криминалдык жосуну жөнүндө криминалисттик маалыматтардын пайда болушу, ошондой эле тергөө аракеттерин жүргүзүүдө далилдерди чогултуу мыйзам ченемдүүлүктөрү болуп саналат.

Диссертациялык изилдөөнүн *максаты* – тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн теориялык, укуктук жана прикладдык заманбап көйгөйлөрүн комплекстүү изилдөө жана анын негизинде уюшкан кылмыштуу топтордун катышуусу менен адам уурдоо учурундагы зордук-зомбулук кылмыштарын тергөөгө таасир этүүчү тиешелүү сунуштарды иштеп чыгуу

Изилдөөнүн методологиялык негизин кылмышты материалдык дүйнөнүн көрүнүшү катары караган диалектикалык таануунун жалпы методу түзөт. Мындан тышкары жазык процесси, криминалистика, психология, соттук экспертиза сыяктуу областтардагы изилдөөнүн башка методдору да колдонулду: жалпы илимий (байкоо, салыштыруу, талдоо), теориялык

(салыштырма-укуктук, баяндама-аналитикалык, конкреттүү социологиялык, статистикалык талдоо) жана эмпирикалык (атайын, кызматтык, илимий жана ченемдик адабияттарды изилдөө).

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы каралып жаткан маселелердин тереңдиги, анын илимий-теориялык проблемаларды, бул институттун өнүгүүсүнүн негизги тенденцияларын изилдөөгө багытталгандыгы, кылмыштуу кошундардын катышуусу менен адам уурдоону тергөөдө укук коргоо органдарынын укук колдонуу ишинде колдонулушу мүмкүн болгон тергөө аракеттерин жүргүзүү боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгууга багытталгандыгы менен аныкталат.

Колдонуу боюнча сунуштар. Иште баяндалган тыянактар жана сунуштар бул жааттагы кийинки илимий-изилдөө иштери үчүн жана Кыргыз Республикасынын жаңы Кылмыш-жаза кодексинин жана КЖПКнын жоболорун өркүндөтүү үчүн жана жалпысынан сотко чейинки өндүрүш этабында тергөө аракеттерин жүргүзүүгө тиешелүү бөлүгүндө аны колдонуу практикасын өркүндөтүү боюнча, ошондой эле кылмыштуу кошундардын катышуусу менен адам уурдоону тергөөнүн натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча колдонулушу мүмкүн

Колдонуу чөйрөсү. Теориялык жоболор, сунуштар жана корутундулары кылмыш-жаза укугу, кылмыш-жаза процесси жана криминалистика боюнча курстарды изилдөө боюнча окуу жараянына, тергөө жана сот практикасында колдонсо болот

Резюме

**диссертационного исследования Ырысбекова Бактыгүл Дүйшоевны
«Особенности производства следственных действий по уголовным делам
связанных с похищением людей» на соискание ученой степени кандидата
юридических наук по специальности: 12.00.09 - уголовный процесс,
криминалистика; оперативно – розыскная деятельность**

Ключевые слова: похищение человек, организованные преступные формирования, расследование, преступление, соучастники, следственные действия, специальные следственные действия, уголовное законодательство, уголовно-процессуальное законодательство, похититель, жертва

Объектом исследования является преступная деятельность организованных преступных формирований, связанная с похищением людей, а также особенности деятельности органов досудебного производства при проведении следственных действий.

Предметом исследования являются правовые положения, закономерности совершения организованными преступными формированиями преступлений

связанных с похищением людей, возникновение криминалистической информации о криминальном деянии организованных преступных формирований и его соучастниках, а также закономерностях сбора доказательств при производстве следственных действий.

Целью диссертационного исследования заключается в комплексном изучении теоретических, нормативно-правовых и прикладных современных проблем производства следственных действий, и на основе этого выработки соответствующих предложений и рекомендаций, влияющих на расследование насильственных преступлений при совершении похищения человека с участием организованных преступных формирований, в частности.

Методы исследования составляет всеобщий метод диалектического познания, позволяющий рассмотреть преступление как явление материального мира. Кроме того, использованы и другие методы исследования: общенаучные (наблюдение, сравнение, анализ), теоретические (сравнительно-правовой, описательно-аналитический, конкретно социологический, статистический анализ) и эмпирические (изучение специальной, служебной, научной и нормативной литературы), в таких областях как: уголовный процесс, криминалистика, психология, судебная экспертиза.

Полученные результаты и их новизна определяется глубиной рассматриваемых вопросов, ее ориентированностью на изучение научно-теоретических проблем, основных тенденций развития данного института, в разработке практических рекомендаций по производству следственных действий, которые могут быть использованы в правоприменительной деятельности правоохранительных органов при расследовании похищений людей с участием преступных формирований.

Рекомендации по использованию. Сформулированные в работе выводы и предложения могут быть использованы для последующих научно-исследовательских работ в данной области и для совершенствования положений нового УК и УПК Кыргызской Республики, и по совершенствованию практики его применения в части, касающейся производства следственных действий на этапе досудебного производства в целом, а также по повышению эффективности расследования похищения людей с участием преступных формирований.

Область применения. Теоретические положения, рекомендации и выводы изложенные в диссертации могут быть использованы в следственно-судебной практике, в учебном процессе при изучении курсов по уголовному процессу и криминалистике.

RESUME

of the Thesis for specialization 12.00.09 in criminal procedure, criminal science; operational investigations; of Yrysbekova Baktygul Duyshoevna "Peculiarities of investigative actions in criminal cases related to kidnapping"

Keywords: kidnapping, organized criminal formations, investigation, crime, accomplices, investigative actions, special investigative actions, criminal legislation, criminal procedure legislation, abductor, victim

The object of the study is the criminal activity of organized criminal formations associated with kidnapping, as well as the specifics of the activities of pre-trial bodies during investigative actions.

The subject of the study is the legal provisions, the patterns of crimes committed by organized criminal formations related to kidnapping, the emergence of forensic information about the criminal act of organized criminal formations and its accomplices, as well as the patterns of evidence collection during investigative actions.

The purpose of the dissertation research is a comprehensive study of theoretical, regulatory and applied modern problems of investigative actions, and on the basis of this, the development of appropriate proposals and recommendations affecting the investigation of violent crimes in the commission of kidnapping with the participation of organized criminal groups, in particular.

Research methods constitute a universal method of dialectical cognition, which allows us to consider crime as a phenomenon of the material world. In addition, other research methods were used: general scientific (observation, comparison, analysis), theoretical (comparative-legal, descriptive-analytical, specifically sociological, statistical analysis) and empirical (study of special, official, scientific and normative literature), in such areas as: criminal procedure, criminology, psychology, forensic examination.

The obtained results and their novelty are determined by the depth of the issues under consideration, its focus on the study of scientific and theoretical problems, the main trends in the development of this institute, in the development of practical recommendations for the production of investigative actions that can be used in law enforcement activities of law enforcement agencies in the investigation of abductions involving criminal formations.

Recommendations for use. The conclusions and suggestions formulated in the paper can be used for further research in this area and to improve the provisions of the new Criminal Code and the Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic, and to improve the practice of its application in terms of investigative actions at the stage of pre-trial proceedings in general, as well as to improve the effectiveness of the investigation of kidnapping with the participation of criminal formations.

Scope of application. The theoretical provisions, recommendations and conclusions set out in the dissertation can be used in investigative and judicial practice, in the educational process when studying courses on criminal procedure and criminology.